

Vannak irodalmi személynevek, amelyek nem egyszerű megkülönböztető jelek sem az író, sem az olvasó számára, hanem hozzátartoznak a hős egyéniségéhez, jelleméhez, beszélnek, árulkodnak, elmondanak róluk valamit. Velük kapcsolatban a műfordítás során alapvetően három eljárással találkozunk: a műfordító a forrásnyelvi név betűszerinti megfeleltetését adja (transzliteráció), avagy a kiejtés szerinti változatban írja le (transzkripció), illetve megkeresve a tulajdonnév jelentéstartalmát, azt valamilyen módon a célnyelv eszközeivel átülteti, lefordítja (transzláció). Hogy melyik a leghelyesebb eljárás, ez a műfordításnak is sokat vitatott kérdése, melyre a választ nem is egyszerű megadni. A kérdés egyaránt igényel elméleti és gyakorlati megközelítést.

Állást foglalni valóban nem könnyű dolog, már csak azért sem, mert a műfordítás eddigi gyakorlata meglehetősen tarka képet mutat. Arany János például a Szentivánéji álom mesterembereinek a nevét (Quince, Sung, Bottom, Flute, Snouth, Starneling) a magyar fordításban Vackor, Gyalu, Zuboly, Dudás, Orrondi, Üsztövére névre ültette át. A tündérek számára is magyar neveket alkotott: Babvirág, Pókháló, Moly, Mustármag. Ezt a gyakorlatot Rákosi Jenő is követte A windsori víg nők fordításában, ahol a bíró (Shallow) a Silány, öccse (Slender) a Nyurga nevet kapta, az inas (Simple) neve pedig Kófic lett. A felsült szerelmesek rendőrijének (Dull) a Balga nevet adta, ugyanezt a szereplőt Gáspár Endre és Mészöly Dezső Gügye névvel illeti. További példák kedvéért megemlíthejük még Arany Lászlót és Szász Imrét is, kik a Tévedések vígjátékának fordításakor az iskolamester nevét (Pinch) Csippencsnek, illetve Csipkedinek fordították. Ilyen megoldást találunk a Sok hűhó semmiért című vígjáték fordításában is, ahol Fodor József az örök nevét Galagonyának és Bunkósnak fordította, valamint az Ahogy tetszikben Szabó Lőrinc átültetésének eredményeként Csúrcsavar Olivér lelkésszel és Próbakő bohóccal találkozunk.

Moliere magyar fordításaiban is domináns a transzláció: Vas Istvánnál a Tartuffe-ben Lojális úrral, Kazinczy Ferencnél (Illyés Gyula átigazításában) a Botcsinálta doktorban Rigóval, Csonkával, Babossal, Kutyesiccsel, Sütővel, és Illyés Gyulánál Lükeházyval, Lükeházynéval, Csikasszal (Dandin György vagy a megcsalt férj), Zabszárral, Keszeggel (Fösvény), Purgó orvossal, Szippants gyógyszerésszel, Csavaró közjegyzővel (Képzelt beteg) találkozunk.

Éppen ezért lepődünk meg, mikor az orosz nyelvű (elsősorban az ún. klasszikus orosz) irodalom fordításainál főleg (sőt csaknem kizárólag) transliterációval találkozunk. Osztrovszkij Vihar című drámájában (fordította Mészöly Dezső és Mészöly Pál) Gyikoj (Диккий = vad), Kabanov (кабан = vaddisznó), Tyihon (тихий = csendes) fordul elő, Kardos László Gribojedov hőseit Molcsalin (молчать = hallgatni), Szkalozub (скала = szikla; зуб = fog), Tugouhovszkij (тугой = szűk, nagyothalló; ухо = fül) néven nevezi a fordításban is. Egyszerű transliterációt hajtott végre a fordító (Mészöly Dezső és Mészöly Pál) a Revizor fordításakor is, minek eredményeként a rendőrök Uhovertov (ухо = fül; вертеть = forgatni), Gyerzsimorda (держать = tartani, морда = pofa), Pugovicin (пуговица = gomb), Szvisztunov (свистеть = füttyülni) nevet kapták. Az Ivan Fjodorovics Sponyka és nénékéje című elbeszélésben (fordította Institorits Irén) a tanár Gyejepricsasztyije (Двепричастие = határozói igenév) névre hallgat a fordításban is. A köpönyeg (fordította Makai Imre) Basmacskinja (башмак = cipő, papucs - régiesen) is egyszerű transliteráció, mint ahogy a Holt lelkek fordításában (Devecseriné Guthi Erzsébet) a Manyilov (манить = vonz, csábít) a Korobocska (коробочка = kis doboz, skatulya), a Szobakevics (собака = kutya) és a Kopejkin (копейка = kopejka) is.

A megadott szótői jelentésből is érezhetjük, hogy az eredeti művekben ún. beszélő nevekkal találkozunk, melyek az eredeti műben nagyon is fontos funkciót töltenek be (l. e témáról KOVALOVSKY MIKLÓS Az irodalmi névadás c. kiváló tanulmányát), s ezt a funkciójukat az egyszerű transliteráció következményeként a fordításban elveszítik, szürkévé, a magyar olvasó számára semmitmondóvá, csupán „egy bizonyos orosz névvé” válnak. A sajnálatos információvesztés nyilvánvaló.

Nem tekinthetjük megoldásnak az ún. transzkripciót sem, mely eljárás az orosz nyelvre történő műfordítások során eléggé normatív. A magyar műfordításra ez a megoldás nem jellemző.

A transliteráció vagy transláció problémáját tovább kutatva átnéztem Csehov magyarra fordított 119 elbeszélését. Bennük 318 irodalmi személynevet találtam. E mennyiségből 275 esetben transliterációval, 43 esetben pedig alkotói átültetéssel (transzlációval) talákoztam. Ez utóbbi mennyiség is mindössze három elbeszélésben fordul elő (Mihaszna győzelem: 1, Dráma a vadászaton: 1 és A lónemű: 41).

Ez az eredmény a korábban felsorolt példák­ból levonható következtetést csak még jobban megerősíti: az orosz nyelvű irodalom magyar fordítói vala­hogymég nem mernek vállalkozni alkotói névátültetésre (ahogy itt neveztük translációra). Számos elméleti vitára adhatna okot ez a helyzet. A felsorolt példák és az említett vizsgálat alapján csupán egyetlen kérdésre próbálunk meg válaszolni: mi a helyesebb eljárás az író részéről -- a transliteráció vagy a transláció?

Elvileg mindenképpen a fordítás prioritását kell hangsúlyoznunk, mint­hogy ellenkező esetben értékes információk mehetnek veszendőbe, vagyis a for­dítás során sérül az irodalmi személynév stilisztikai--funkcionális szerepe. De mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy csakis a névnek a mű egészében betöl­te­tt szerepét tisztázva lehet dönteni afelől, hogy a két eljárás közül melyik a célszerűbb. Ha az érvek többsége a fordítás mellett szól, a műfordításnak az eddigi hazai gyakorlatnál bátrabban kellett volna és kellene vál­lalkoznia az alkotó áttételre, hiszen ellenkező esetben a műfordítás sajná­latos értékcsökkenést idéz elő.

B. PARÓCZAI JOLÁN

SZEMÉLYNEVEK HASZNÁLATA V. M. SUKSIN ELBESZÉLÉSEIBEN

(a Kígyóméreg c. kötet alapján)

Közismert tény, hogy az irodalmi művekben szereplő személynevek a sze­replők megnevezésén túl stilisztikai funkcióval is rendelkezhetnek. A ne­vekben rejlő asszociációk, „üzenet” megértése azonban gyakran névtani mű­veltséget feltételez. Még inkább így van ez a műfordításokban szereplő ide­gen személynevek esetében. Jelen cikk ehhez kíván adalékokat szolgáltatni.

V. M. Suksin elbeszéléseit olvasva nem lehet figyelmen kívül hagyni a személyneveket, mert alkotói és hordozói az írói nyelv jellemző jegyeinek. A nevek­re a Suksin monográfia írója V. KOROBÓV is felfigyelt, s a Ljubavi­nok c. regénnyel kapcsolatban a következőket írja Suksin névadásáról: „A ki­talált hősök mellett jó néhány valóságos alak is szerepel ebben a műben. Re­mélem, hamarosan meg fogjuk tudni, milyen rokonságban és kapcsolatban áll­nak a regény hősei azokkal a személyekkel, akik nemrég még éltek, vagy akik ma is a falu utcáin lépkednek. Már most hangsúlyoznunk kell, hogy az irodal­mi hősöknek és Suksin igazi földijeinek családnevei (Bajkalovék, Popovék,